

KRITIKA I BIBLIOGRAFIJA

B. E. PERRY, *The Ancient Romances. A Literary-historical Account of Their Origins*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1967, pp 407+XII.

Научно проучавање античког романа почело је пре нешто више од сто година и чини релативно још младу грану на старом стаблу класичне филологије. Међу првим прегацима на том новом послу — а то су А. Шасан, А. Николај, Е. Роде —, најзначајнији је Роде чије је дело *Der Griechische Roman und seine Vorläufer* изашло у Лајпцигу 1876. То дело и данас важи као најобухватнији и најбогатији подацима приручник без кога се не може започети никакав рад у области античког романа — упркос томе што је још доста давно показано и доказано да Родеова теорија о настанку романа (вештачким укрштањем елемената александријске љубавне поезије са елементима путописне литературе) као и Родеово датовање појединих сачуваних примерака античког романа, доиста не могу бити безусловно прихваћени. После Родеа појавио се Шварц (E. Schwarz, *Fünf Vorträge über den Griechischen Roman*, Berlin 1896) који је скренуо пажњу на значај епике и историографије за настанак романа, а потом Лавањини (B. Lavagnini, *Le origini del romanzo greco*, Pisa, 1921) који је, пак, нарочито нагласио удео локалних историјских легенди и митова у томе процесу. У то време јавио се и један нови смер у испитивању генезе античког романа, издвојен од овог општег тока проучавања, који корене тога романа тражи и — бар по своме мишљењу — налази у античким мистеријама (Керењи, Меркелбах, Алтхајм). Ако тај смер оставимо по страни, после Лавањинија није све до данас било већих монографија о античком роману уопште, већ се чатав низ стручњака бавио издавањем текстова романа и решавањем проблема везаних само за поједине од њих. Међу тим бројним радовима мањег обима нарочито се истиче студија О. Вајнрајха (O. Weinreich, *Der Griechische Liebesroman*, Zürich, 1962). Својим свестраним прегледом чинилаца који су могли допринети формирању романа као врсте (сада је у те чиниоце, поред оних горе поменутих, уврштена и античка драма), као и датовањем љубавних романа који су нам сачувани било у целини, било фрагментарно. Перијева књига јавља се, дакле, после дужег времена, као прва монографија која не само да сумира све досадашње резултате из области проучавања античког романа, већ даје и једно ново тумачење настанка романа као књижевне врсте, за које можемо рећи да је веома оригинално, ако имамо на уму становиште са кога Пери посматра целокупну проблематику.

Објашњавајући како је дошао до својих основних поставки, Пери каже да је у почетку рада на историји античког романа био нарочито инспирисан општим књижевно-историјским поставкама Крочеа, Лукача (*Die Theorie des Romans*) и Хека (R. K. Hack, *The Doctrine of Literary Forms*, Harvard Stud. in Class. Phil., 27), а да је тек накнадно, кад је већ био изградио разрађен систем идеја, открио (на своје велико задовољство, како сам каже) да се тај систем у главним цртама слаже са учењима модерних књижевних теоретичара, посебно Велека и Ворена (R. Wellek and A. Warren, *Theory of Literature*, New York 1948³).

У првом поглављу (*Greek Romance and Problem of Forms and Origins*) Пери излаже своја општа књижевно-теоријска схватања и одлучно устаје против две врсте заблуда које су веома дуго доминирале мишљењем књижевних теоретичара. Једна врста заблуде је она захваљујући којој веома многи, од Аристо-

тела на овамо, у књижевним врстама виде — било да су тога свесни или не — једну посебну, самостално постојећу категорију, независну од појединачних конкретних књижевних дела, у крајњој линији, дакле, неку врсту Платонових идеја. Друга, пак, врста заблуде раширила се нарочито у 19. веку, у време живог развоја биолошких наука: под њеним утицајем налазе се сви они који развој књижевних родова сматрају аналогним развоју животињских родова. Такво схватање, ако се примени сасвим доследно и до краја, доводи, каже Пери, до потпуно апсурдних закључака: писац бива деградиран до улоге пасивног преносника, пуког објављивача те врсте која се самостално развија: с друге стране, опет, естетички идеал чији је носилац нова књижевна форма, мора се у том случају схватити као резултат низа иновација које је несвесно остварио некакав („*прећходник*“ таквог новог књижевног облика. Насупрот таквом тумачењу, Пери енергично заступа мишљење да је свако књижевно дело резултат свесног стваралачког чина појединца-аутора и да стога ни две композиције не могу бити међусобно једнаке, идентичне. Оне могу само бити веома сличне, захваљујући истом времену, месту, друштвеној и културној средини где су настале, те ми о таквим композицијама онда говоримо, сумарно и описно — *universalia post rem* — као о жанру или књижевној форми. Стога, дакле, ни роман није започео своје битисање процесом развоја на књижевном плану; јер, оно што се доиста развило, променило, била је целокупна културна клима. Епоха хеленизма била је, несумњиво, ново доба у односу на пређашње, Периклово раздобље. Нова културна клима створила је и нове књижевне потребе. А онај ко је увидео или макар само наслутио те нове потребе, замислио је и остварио једно ново, дотад невиђено дело: први роман. Чињеница, међутим, да ипак постоје „*прећходници*“ не доказује, никако, теорију о биолошкој еволуцији књижевних родова, већ само потврђује социолошки закон, према коме се ~~мисли~~ и осећања широке публике, укус и идеје једног доба, мењају много брже него књижевне форме и конвенције. Те су конвенције по природи веома статичне, али и врло растељиве и способне да послуже као трибина за изношење најразличитијих идеја. А идеје су, са своје стране, она спољна сила која представља основни покретач у процесу промене књижевних врста. Унутрашњи развитак врсте, започет и реализован сам из себе, једноставно не постоји.

У другој глави (*The Form Romance in Historical Perspective*) Пери прелази на конкретно проучавање друштвених прилика које су омогућиле и условиле рађање романа, и то не само његово прво настајање, трајање и нестанак у антици, већ и поновно јављање у средњем веку као и ово најновије у 18. веку, када је роман коначно пустио корене у тле европске књижевности са очигледном тенденцијом да се одатле више никад не уклони. Као основа тог проучавања Перију је послужило схватање Шпенглера о међусобној дубокој сродности — на плану философије и уметности — појединих културно-историјских епоха. Сходно томе Пери види велику сличност између постхимерске, класичне, епохе и европског 16.—17. века, као и између хеленизма и нашег сопственог доба (тачније времена од 18. века на овамо). На сам почетак поглавља Пери ставља своју дефиницију романа. Она гласи: „*Роман је дужа њиховесит објављена посебно сама за себе; ња њиховесит износи аваншуре или искуства једној или више њојединаца, у оквиру њихових личних способностит и са њедитија њихових личних интјереса и осећања. Облик њиче стјоја је за њу њиховесит најјојодитији. Штјо се њиче њене сврхе, она се њрвенситјено, или чак искључиво, налази у забави или моралној њоуци, њре њеио у ѡружању знања из истјорије, науке или у ѡројатирању неке философске ѡеорије*“. Ова дефиниција, колико је, с једне стране, погодна и прихватљива зато што онемогућава убрајање у групу романа разних дела чија је тенденција страна роману у правом смислу, толико је, с друге стране, несавршена (Пери то и сам наглашава) зато што износи само радикалне црте структуре, циља, метода и могућности романа — што се све може наћи и у неким другим врстама, конкретно у епу. При том дефиниција не одређује посебно естетске идеале, технику или материју која је за сваку од тих врста појединачно специфична. Међутим, сматра Пери, у једној општој одредби романа, у најширем значењу, то разликовање није ни потребно. Роман и еп представљају две манифестације једне исте културно-историјске појаве. Оно што их разликује јесте само природа друштва у коме су поникли и чији укус, нарав и искуство одражавају. У развоју наративне

књижевности на Западу могу се, дакле, разликовати следећи ступњевци: национални ратнички еп I (*Илијада*), романтични еп I (*Одисеја*), прозни еп I (*ирчки роман*), национални ратнички еп II (*Беовулф*, *Ролан* итд), романтични еп II (*вишешки роман*) и позни еп II (*модерни роман*).

У целом том низу појединих јављања епа, најинтересантији је, свакако, за материју којом се бавимо, прелаз између другог и трећег ступња, тј. откривање начина на који је поново искрснуо роман после паузе од неколико векова, паузе, испуњене у најужем смислу класичном културном, у књижевности, дакле, драмом и научном прозом. Ево Перијевог тумачења: затворено друштво полиса имало је свог трагичког јунака који је могао, као снагом магнета, да усредреди на себи погледе и идеале свих, бројно релативно ограничених, становника полиса. Са преласком на отворено друштво хеленистичке епохе, трагички херој ишчезао је, расплинуо, се услед уситњавања друштвене целине на више слојева од којих сваки има своје специфичне идеале и културне потребе. Најшири слој, слој обичних људи (средња класа) остаје највернији позоришту, али како се он све брже шири, а позориште је све мање у стању да удовољи његовим потребама, позоришна се публика све више претвара у читалачку. У том тренутку ступио је на сцену роман. Он није никако еволуирао из драме, њега је свесним напором интелекта створио један човек који је, више или мање интуитивно, схватио потребе свога времена и околине. Створио га је управо онако како се могло очекивати од човека чија се књижевно-теоријска мисао, у духу времена, могла кретати искључиво на простору омеђеном двама стојерним појмовима: *Dichtung* и *Wahrheit*. Он је, дакле, створио драму — у толико што се послужило слободним преправљањем и обликовањем грађе узете из мита или историје —, али драму у прози будући да је била намењена читалачкој публици. А проза је, пак, са своје стране, била резервисана само за „исцрпну“, дакле науку или историју. Та се конвенција није могла олако заобићи, те је писац дао своме делу спољно обележје историографије. Цело ово излагање Пери је поткрепио бројним наводима из античких књижевних теоретичара и ретора.

Што се тиче улоге кратке приче у настанку романа, Пери приступа оном, бројнијем, табору научника (Е Роде; у новије време О. Вајнрајх, А. Лески) који сматрају да се роман није могао развити из кратке приче једноставним проширивањем једне или механичким састављањем низа краћих прича. Он доказује да разлика између кратке и дугачке приче, тј. романа, није формална ни структурална, већ суштинска, да је то разлика у сврси и начину њихове употребе у процесу књижевног стварања. Кратка прича је преваходно зависна, везана за неку већу целину, и њена се сврха испољава делимично већ у самој ограничениости обима, којом тежи да произведе утисак сличан оном који, производи епиграм. То наравно не искључује могућност да аутор романа материјал за своје дело узме — управо из области новелистике; међутим, објашњава Пери цитирајући Лавањинија, „*il romanzo e il carattere romanzesco non sta nella materia in se, ma nel modo in cui questa è sentita e trattata*“.

У наставку тог, другог, поглавља налази се затим детаљна анализа Харитоновог романа о Хереји и Калироји. У њему Пери открива не само композицију аналогну драми у пет чинова, већ и читав низ очигледних угледања, чак и позајмица из историчара Ксенофонта чија су дела, посебно Кирупедија, била као неки канон за ствараоце у области античког романа. На то указује већ сама чињеница да је име Ксенофонт служило као псеудоним многим романописцима. Једног од њих, Ксенофонт из Антиохије, Пери доста смело идентификује са аутором делимично сачуване Нинупедије.

У III и IV поглављу Пери говори, више или мање опширно, о свим сачуваним грчким идеалистичким романима. (Идеалистички романи представљају једну од укупно две врсте античких романа, које Пери разликује; другу врсту чине комично-сатирични романи). Његова хронолошка таблица тих дела овако изгледа: 1. *Роман о Нину* око 100. г. ст. е., 2. грчки прототип *Прејознавања йсеудо-Климентија* 1. в. ст. е. 3. *Харишон* 1. в. н. е., 4. *Ксенофонј из Ефеса* почетак 2. в. н. е., 5. *Јамблих* око 165. г., 6. *Лонио* крај 2. в., 7. *Ахил Таиције* средина 2. в., 8. *Хелнидор* почетак 3. в. Једини идеалистички роман на латинском, *Ајолонија краља ширској*, Пери ставља у 3. в. н. е.

Ових девет набројаних романа представљају уједно једине творевине којима Пери допушта приступ у ону прву велику групу, међу т. зв. идеалистичке романе. Сва остала дела која се традиционално сврставају тамо — а то су т. зв. историјски, митолошки, утопијски романи и апокрифна дела апостола — Пери најодлучније искључује не само из те групе, већ из романа уопште, у складу са својом дефиницијом те књижевне врсте, која се базира на одређивању уметничког и идејног циља аутора. Она, дакле, дела, која сматра правим идеалистичким романима, Пери разврстава (као и Schmid, *Gesch. der Griech. Lit.* II/2, München, 1924.) у два типа, два развојна ступња: пресофистички и софистички. Првом типу припадају Нинупедија, Препознавања, Харитон и Ксенофонт из Ефеса, а другом Јамблих, Татије, Лонго и Хелиодор. Први тип близак је, по формалним обележјима народној приповетци: јунаци говоре у првом лицу, студија карактера је још неразвијена, предњи план приповести потпуно је испуњен бескрајним низом разноврзних авантура које доживљавају главне личности, као и делатношћу Фортуне која се са њима ћудљиво поиграва. За други, пак, тип карактеристично је објективно, историјско причање (*the accusative case*), често стављено у оквир маниристичког описа неког уметничког дела, реторичко парадирање и врло бројне образбне или поучне дигресије.

Други део књиге (V—VII поглавље) посвећен је другој великој групи античког романа, комично-сатиричном роману. „Полазно питање“ — каже Пери — „које човек треба себи да постави, није како се антички бурлескни роман развио као тип: то питање одводи човека само на терен магловитих и ничим неспоредљивих хипотеза. Основно је питање да ли се бурлескни роман уопште развио у тип или не. Одговор на то мора бити негативан“. Наиме, за разлику од идеалистичког романа који је настао да би задовољио културне потребе најширих маса, комични роман поницао је у сасвим другој средини, у кругу веома образованих људи. Сваки од ових романа поницао је под различитим условима и служи неком посебном, мање или више личном, циљу његовог аутора. Ово Пери показује на примеру Петронијевог романа чији наслов, *Satyricon*, тумачи као *Chapters in the History of the Satyr-folk*, или *A tale from the Land of Lascivia*. Роман је, према Перију, настао захваљујући томе што се Петроније, у условима Неронове владавине, није усудио да објави у другом облику своје озбиљне огледе из реторике, уметничке и философске критике и поезије, већ их је сакрио у бескрајни ток једне приповести врло неозбиљног карактера. Немогуће је, сматра Пери, да је једна таква приповест била сама себи циљ код Петронија који је, ако не најбољи, оно свакако најразноврснији песник 1. века.

Што се тиче друга два сачувана комична романа, Лукијановог *Μαίραττα* и Апулејевих *Μεταμορφозα*, Пери их веома спретно анализира и предлаже низ оригиналних решења за многа спорна питања. Но ипак тешко да ћемо прихватити онај део те анализе у коме Пери по сваку цену настоји да докаже да је Лукијан аутор не само *Μαίραττα* већ и оних изгубљених *Μεταμορφозα* које се традиционално приписују неком Лукију из Патре. Пери детаљно указује на све трагове тог дела који су до нас дошли, а затим гледа да реконструише некадашњи изглед дела и оцрта пут којим се дошло до тога да се дело припише неком непостојећем аутору. Мада су поједини Перијеви аргументи доста убедљиви, за ово питање ипак не можемо сматрати да је коначно решено. Не можемо наиме, занемарити Фотијево сведочанство и још неке појединости из рукописне традиције.

Анализирајући Апулејев роман, Пери затим долази до закључка да је значај овога дела у томе што уноси у комични роман елементе драматског проширења и дубљег сликања карактера, што потискује по мало у други план акцију и чисту лакрдију претпостављајући јој прокламовање неких општих норми, што мена, дакле, две до тада потпуно одвојене књижевне врсте: комични и идеалистички роман. Тиме се пред романом отворило једно ново, огромно поље делатности, поље на коме ће роман тек у наше време почети да остварује све своје и неслушене могућности.

Поменимо још да књига има и три додатка: два краћа (о *Πεεуго-Καιμενшовим Препознавањима* и о приповедању у првом лицу у комичним причама)

in jedan dosta dugачak, pun dragocених података и запажања, о *Аилолију краљу ширском*, роману који Пери, упркос свим досадашњим проучаваоцима, сматра — не преводом са грчког, већ оригиналном латинском творевином.

На крају, нагласимо још једном да смо у овом Перијевом делу добили, толико дуго очекивану, монографију о античком роману, која се, захваљујући својим квалитетима, без зазора може ставити поред већ класичног Родсовог приручника као и других познатих дела из те области.

Челца Миловановић, Београд.

K. MISTAKIS, *The Language of Romanos the Melodist*. Byzantinisches Archiv, Heft 11. München, Beck 1967.

Причујуће дело је zelo dobrodošiel prispevek за gradnjo bodoče historične slovnice nove grščine. Dokler namreč nimamo dovolj monografij o jeziku posameznih bolj pomembnih avtorjih iz obdobja srednjeveške grščine, je upanje na sintezo prazno. Mitsakis je torej občutno obogatil naše znanje na tem področju.

Avtor, ki ga obravnava, je pesnik cerkvenih himn iz 6. stol. Ugodno je, da že imamo obdelan jezik še dveh pisateljev iz tega stoletja: kronista Malalo je preučeval K. Wolf (*Studien zur Sprache des Malalas*, München 1911, 1912), nekatera poglavja njegove sintakse pa je pred kratkim obdelal tudi K. Weierholt (*Studien im Sprachgebrauch des Malalas*, Oslo 1963), vendar Mitsakis te študije ni upošteval; sintaksa Moschosa, pisatelja poučnih zgodb, pa je prikazana v mojih *Etudes sur la syntaxe de Ioannes Moschos* (Ljubljana 1960), ki jih Mitsakis tudi ne pozna. Vsak od teh treh avtorjev ima seveda druge ambicije, pri njih gre za tri različne literarne vrste, zato so v njihovem jeziku, še bolj pa v stilu vidne precejšnje razlike. Ravno zato pa, ker imamo obdelane te tri različne avtorje, je lažje ugotoviti, zlasti v sintaksi, kaj je posebnost posameznika in kaj je bilo v splošni rabi, oz. na kakšni stopnji razvoja je bila pogovorna grščina v tistem obdobju. Možnost primerjanja je dana že s samim obstojem teh monografij, za marsikateri pojav pa izvede primerjavo z Malalovim jezikom že Mitsakis sam.

Mitsakis je imel za svojo študijo idealno podlago v Maas-Trypanisovi kritični izdaji Romanovih himn iz l. 1963. Obdelal je Romanov jezik v celoti, tako glasovlje in oblikoslovje kot sintakso. Obdelava je skrbna in večinoma izčrpna. Nekoliko preskop je morda pri sintaksi sklonov, kjer ne izvemo dosti o rabi tega ali onega sklona v različnih funkcijah: pri akuzativu n. pr. sploh ne obravnava posameznih vrst. Jezikovni pojavi so prikazani v širšem okviru jezikovnega razvoja s pogostnimi navedbami začetkov neke rabe in s podatki o nadaljnjem razvoju. Ob naštevavanju primerov za posamezne pojave se spušča ponekod tudi v tekstnokritična vprašanja.

Zanimivo in hkrati razveseljivo je, da Mitsakis ne obravnava besedne vrste samo v tradicionalnem smislu, ampak vključi npr. v poglavje o substantivu tudi izraze, ki vršijo funkcijo substantiva, tako n.pr. substantivirane prepozicionalne zveze (§ 57), pri adjektivu omenja prepozicionalne zveze v funkciji adjektiva (§ 62), v § 67 našteva izraze, ki jih je Romanos uporabljal namesto superlativa, v § 77 tiste, ki so fungirali kot adverb itd.

Ob branju te študije pa moti, da se Mitsakis pri opisu in razlagi jezikovnih pojavov prepogosto zateka k semitskim vplivom. Take vplive je v neki meri brez dvoma čutili v Septuaginti, Novem Testamentu in preko teh v grški krščanski literaturi, vendar so nekateri jezikoslovci odločno pretiravali, ko so videli semitizem v vsakem pojavu, ki je imel paralele v semitskih jezikih, pa je bil v klasični grški literaturi še nenavaden ali manj uporabljan. Tako je npr. v znani Blass-Debrunnerjevi slovnici Novega Testamenta marsikateri pojav označen kot semitizem, pa se je v raziskavah in debatah drugih izkazalo, da gotovo ne gre za semitizem ali da vsaj ni potrebno, da tisti pojav razlagamo s tujim vplivom. Ravno na Blass-Debrunnerjevo slovnico pa se Mitsakis zelo rad sklicuje in čeprav včasih dvomi (§ 289 op. 1) in celo citira glasove proti semitizmu (§ 78, § 80, § 242), vendar bolj nagiba na tran pristašev semitskega vpliva, le zelo redko pa se jim odtegne (n. pr. v § 143). Semitizme,